

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.44>**Максим Логвиненко,***викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДНИКИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Сьогодні можна впевнено говорити про остаточний вибір стратегії Україною у напрямі незалежності та становлення правової держави. Метою було визначено демократичні та гуманістичні міжнародні стандарти. Оскільки процес державотворення є безперервним, то національні інституції, система державного самоврядування, структура та формування внутрішньодержавного права підлягають постійному вдосконаленню. Все це для того, аби забезпечити максимальне задоволення потреб суспільства, однак цей процес є двостороннім. Так, кожна особа повинна неухильно дотримуватись певних правил поведінки у суспільстві для того, щоб держава могла координувати та вдосконалювати умови життя. Така поведінка може мати на меті надзвичайно різні цілі, мотиви та інтереси, а також відрізнятися наслідками, однак в будь-якому разі спрямована на задоволення потреб та бажань кожної людини у сфері суспільних відносин.

У сучасному суспільстві поведінка людей може бути різноманітною. До основних форм правової поведінки відносять правомірну та неправомірну. Правомірна поведінка має значну суспільну значущість та є суспільно бажаною.

Як відомо, правова поведінка людини може не лише реалізуватися з дотриманням правових норм та законодавчих актів, але й передбачати певні мотиви, інтереси та характеризуватися відповідним рівнем відповідальності, через що вона може називатися деліквентною, тобто неправомірною, та порушувати правові приписи, а також мати такі характеристики, як винність, шкідливість, протиправність. Така поведінка залишається поза межами регулювання норм права та має цілком негативні наслідки.

Саме тому нині досить гостро постає проблема свідомої та внутрішньо мотивованої правової поведінки, яка має свідомо-вольовий зміст, є основою розуміння особистістю дотримання правових норм та принципів, яка буде базуватися на правових цінностях та нормах, передбачати певні знання та позитивне ставлення до норм права, а також реалізацію у формі певної суспільно корисної активності та соціальної бажаності.

Отже, визначення основних характеристик та складових частин правової поведінки має юридичну та соціальну значущість, як і її дотримання у правовому суспільстві.

Ключові слова: соціальні норми, поведінка, правосвідомість, соціум, стандарти.

Постановка проблеми. Україна нині проходить непростий шлях формування правової системи, створення та вдосконалення системи органів влади, правової свідомості суспільства. Для побудови правової демократичної держави необхідна відповідна координація поведінки суспільства задля попередження хаосу та дезорієнтації правової системи нашої держави.

Природа та основні характеристики правової поведінки розглядалися О. Данилянком, В. Ковальським, М. Ларінім, І. Максимовою, В. Малаховим.

Структура правової поведінки знайшла своє відображення у працях С. Алексеєва, Є. Білозьорова, С. Лисенкового, І. Максимової, О. Омельчук, І. П'янова, В. Скакуна, С. Тимченка, А. Штанька.

|| **Метою статті** є визначення поняття, змісту та видів правової поведінки.

Виклад основного матеріалу. Для визначення змісту та сутності поняття «правова поведінка» спершу з'ясуємо зміст таких термінів, як «поведінка», «правосвідомість», які безпосередньо формують його у працях дослідників.

На думку дослідника Є. Білозьорова [3], поведінка – це сукупність певних дій та реакцій організму на певні подразники (навколишнє середовище), яка має свідомі та несвідомі прояви. Основою поведінки варто вважати як біологічні (вроджені, тобто інстинкти, рефлексії), так і соціальні чинники (дія соціуму на людину) [3, с. 18].

На думку В. Малахова [5], поведінка може характеризуватися такими особли-

востями, як дружелюбність, емоційність, товариськість, агресія, жорстокість, імпульсивність [5, с. 490]. Соціальна та правова характеристика поведінки також передбачає дотримання індивідом певних правил та норм, завдяки чому можна досягти успіху у житті та діяльності.

За юридичною енциклопедією [6], правова поведінка є складовою частиною правосвідомості. Правосвідомість – це певні знання, оцінні думки та настанови, завдяки яким можна визначити ставлення суб'єктів соціальних відносин до дотримання правових норм, а також чинного законодавства; це система цінностей особистості, її мотивів до дотримання правової поведінки; це здатність застосовувати набуті знання у практичних діях; це здатність до саморегуляції власної поведінки, яка має юридичну значущість. Ця дефініція також передбачає відповідний рівень ставлення індивіда до дотримання законодавчих норм, є виразником певних ідей, правил та концепцій, за допомогою чого відбувається осмислення людиною дійсності, яка має правовий характер [6, с. 330]. До правової свідомості також варто відносити здатність індивіда регулювати свою поведінку, за допомогою чого правова поведінка стає реальною.

За визначенням С. Тимченка, С. Бостана, С. Легуши [1], правову свідомість також доцільно розглядати як категорію, яка є відображенням історичного матеріалізму, що є виразником тієї чи іншої форми правосвідомості у контексті інтересів соціуму, яка виражається у правових ідеях, теоріях, поглядах, груповій та індивідуальній свідомості, що має також відобразитися у дотриманні певних норм і правил права індивідом [1, с. 120].

За слухним визначенням В. Скакуна [9], правосвідомість варто розглядати як специфічну форму людської свідомості, у контексті якої суспільні та індивідуальні або економічні інтереси будуть усвідомлені як правові [9, с. 68]. Основою правосвідомості є емоції, концепції, почуття, настрої індивіда, що відображають особливості ставлення людини до норм бажаного або загальноприйнятого права; відображення цінностей, установок, мотивів до дотримання норм правової поведінки; їх намірів до інститутів або суб'єктів права.

Отже, завдяки правосвідомості можуть проявлятися ті чи інші акти правової поведінки. Оскільки правова поведінка має соціальну природу, обов'язковою складовою частиною соціальної поведінки є соціальні норми, які варто розглядати як вимоги до суспільної свідомості, які може сприймати член суспільства для того, щоб реалізувати їх у своєму житті. Соціальні норми також розуміють як соціальні стандарти, моделі

обов'язкової суспільної та правової поведінки для того, щоб ефективно упорядкувати життя суспільства на правовому рівні. Це імперативи правової поведінки, які є загальнообов'язковими для виконання.

Як зазначає Ю. Бондар [5], соціальні норми пов'язані з розвитком та соціалізацією особистості. На погляд науковця, набуваючи певних соціальних норм та цінностей, які визначають зміст правових норм, людина визнає їх для себе загальнообов'язковими [5, с. 36]. Отже, певні вимоги визначають ефективність дотримання правових норм. Вчений також наголошує на тому, що людина, щоб дотримуватися правової поведінки, повинна визнавати відповідні правові цінності та мати внутрішні мотиви для дотримання певних правових норм. Норми права також мають бути відповідними суспільним потребам, інтересам та визначатися динамікою розвитку сучасного суспільства.

Грунтовні дослідження правової поведінки варто датувати кінцем ХХ – початком ХХІ ст., що знайшло своє відображення у дисертаційних дослідженнях у контексті взаємозв'язку цієї категорії з іншими поняттями права, а також відмежування правової поведінки від інших різновидів правової поведінки.

Наприклад, Н. П'янов [7] визначає правову поведінку як «врегульовану поведінку за допомогою норм суспільного права, яке має позитивне спрямування, характеризується підконтрольністю держави; поведінку, яка має свідомо-вольове спрямування та має у своїй основі певні юридичні наслідки для індивіда» [7, с. 13]. Отже, дослідження цього автора, окрім усіх інших характеристик правової поведінки, зробило акцент на її підконтрольності державному регулюванню, адже раніше цю характеристику не виділяли інші науковці. Досить цінними у контексті досліджень правової поведінки також є праці В. Муж [18], І. Максимової [19].

За слухним визначенням І. Максимової, правову поведінку варто розуміти як таку, що має «певну соціальну значущість, соціальну зумовленість та усвідомленість, а також здатність індивіда до вияву вольової регуляції власних дій та вчинків, що може передбачати певні позитивні або негативні наслідки юридичного характеру, за допомогою чого припиняються або можуть бути реалізовані певні види діяльності» [19, с. 88].

Розглядаючи природу правової поведінки як складової частини правосвідомості, С. Алексєєв [2] виділяє раціонально-ідеологічний, емоційно-психологічний та настановчо-поведінковий складники [2, с. 138]. Наприклад, якщо правомірна поведінка базується на

основи «раціо» (розуму) та усвідомлення своїх діянь, їх наслідків у контексті свого вчинку, а також здатності регулювати свої стани та емоції, вмінні керувати собою та мати позитивні установки щодо її дотримання, то неправомірна поведінка, навпаки, передбачатиме геть протилежні характеристики.

Згідно з твердженням авторів [5; 6], для успішної реалізації правової поведінки доцільно виокремлювати не лише складові частини правової поведінки, але й ті сфери та види правової свідомості, в яких ця поведінка може реалізуватися. Як приклад можна навести кримінально-процесуальну правову, адміністративно-правову поведінку. За їх допомогою можна також визначити цінність відносин, які передбачають особливості ставлення до дотримання норм і принципів права, вміння оцінювати власну поведінку та поведінку інших із правової точки зору.

На думку О. Штанько [10], для дотримання правової поведінки слід розуміти значення її елементів, які пов'язуються з об'єктами й засобами праворегулювання [10, с. 144–145]. Саме до них варто відносити відповідні мотиви й правові настанови, за допомогою яких можна чинити вплив на поведінку людей. Всі ці компоненти є складовими частинами правової свідомості, і саме від належного рівня їх сформованості залежить те, як буде діяти суб'єкт правових відносин: із правомірної чи протиправної точки зору; як він зможе реалізувати своє право відповідно до свого призначення або всупереч йому; якою буде його мета: він зашкодить іншим учасникам суспільних відносин або його дії будуть соціально корисними.

Складові частини правової поведінки, які становлять її сутність, відображені на рис. 1.

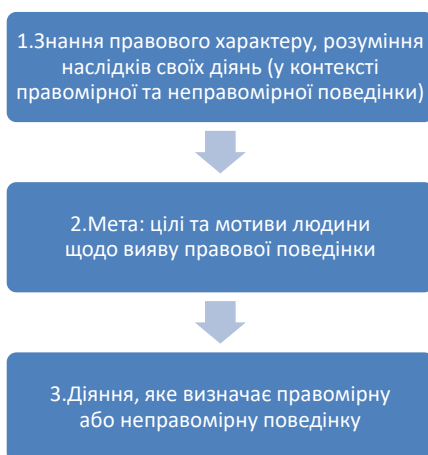

Рис. 1. Компоненти правової поведінки

Джерело: складено за джерелом [2, с. 23]

Отже, нами було визначено, що поведінка особи передбачає певні знання, мотиви, цілі та цінності, а також може виражатися у формі певних дій та вчинків або мати пасивну форму. Правову поведінку слід визначати як поведінку особи у формі дії чи бездіяльності, яка має суспільну значущість та свідомо вольовий характер, водночас регулюється нормами права, а її наслідки спричиняють юридичну відповідальність.

Правову поведінку слід розуміти як різновид соціальної поведінки, що має обов'язкову значущість, є підконтрольною свідомості та волі людини, передбачає певні цінності, мотиви та настанови, регламентована нормами права, має юридичні наслідки, як позитивні, так і негативні. Ця поведінка є формою вияву свободи особистості (її вибору), а також може виражатися у вигляді правомірних або неправомірних дій. Така поведінка не може бути нейтральною, а лише виражається у формі відповідних дій чи бездіяльності. Вона пов'язана з можливістю її виконавця реалізувати свої інтереси, потреби та передбачає досягнення його цілей.

Висновки

Отже, нами було визначено, що правова поведінка передбачає спектр соціально значущих дій, які можуть виражатися у зовнішній формі або через бездіяльність та формують відповідні правові наслідки.

Правовій поведінці властиві такі ознаки:

1) є соціально корисною, має певну значущість, втілюється у формі правомірної поведінки, відображається на суспільних відносинах у громадянському суспільстві та відображає стан суспільного розвитку;

2) має зовнішнє вираження у діях або бездіяльності як у основних його формах; дія безпосередньо впливає на відносини між суб'єктами; щодо бездіяльності, то вона має, як правило, вербальне (словесне) вираження; її складовими частинами є висловлювання, судження й оцінювання як чинники, за допомогою яких може виражатися стан суб'єкта, який є внутрішнім;

3) характеризується свідомо вольовим характером, тобто може передбачати усвідомлення обставин діяння та здатність особи реалізувати свою волю у вигляді певних вчинків, скеровувати свою поведінку на здійснення певних вчинків;

4) може регулюватися нормами права, що містяться в текстах правових актів, які або прямо описують умови та ознаки правових вчинків, або передбачають будь-які вчинки щодо моделювання такої поведінки; це відрізняє правову поведінку від інших типів соціальної поведінки;

5) формує юридичні наслідки, за якими визначаються відповідні заходи (попередження або ж, наприклад, позбавлення волі).

Окрім моральної оцінки, вона передбачає правове регулювання та постає у двох формах, таких як правомірна та неправомірна. До правомірної поведінки відносять таку, яка є соціально схваленою, соціально бажаною та законодавчо регламентованою. До неправомірної поведінки належить повний антипод правомірної, тобто це та поведінка, яка є суспільно шкідливою, здійснюється усвідомлено, має у своїй основі винне діяння та передбачає певні наслідки й відповідні заходи щодо її прояву.

Правова поведінка регламентується відповідними нормативно-правовими актами (у їх текстах), у яких зазначені умови правомірних або неправомірних вчинків та наслідки їх учинення, а також заходи, які можуть бути передбачені за її виконання або невиконання, тому правова поведінка відрізняється від соціальної через вищезазначені характеристики.

Ця поведінка пов'язується з реалізацією особою чи організацією своїх інтересів, потреб та мотивів і має відповідні наслідки.

Правова поведінка також може передбачати відповідну реакцію держави на дотримання або недотримання норм права у формі заходів стимулювання або заходів, які спричиняють юридичну відповідальність.

Правова поведінка є виразником суспільного розвитку на певному етапі.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми теорії держави і права. Ч. I : Актуальні проблеми теорії дер-

жави : навчальний посібник / С. Тимченко, С. Бостан, С. Легуша, Н. Пархоменко, Т. Пікуля, Н. Пронюк. Київ, 2007. 288 с.

2. Алексеев С. Общая теория права : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2019. 576 с.

3. Білозьоров Є. Ефективність законотворчості як чинник формування правової держави в Україні. *Конституційна реформа в Україні: досвід, проблеми, перспективи* : матеріали круглого столу, присвяченого 17-й річниці прийняття Конституції України (25 червня 2013 р.). Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2013. С. 18–23.

4. Барабаш О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2018_3_3.pdf.

5. Малахов В. Поведінка. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В. Шинкарук. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2018. С. 490. ISBN 966-531-128-X.

6. Поведінка. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / відп. ред. Ю. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2019. Т. 4 : Н–П. 720 с. ISBN 966-7492-04-4.

7. Пьянов Н. Правовое введение: понятие и виды. *Сибирский юридический вестник*. 2015. № 4. С. 11–14.

8. Правознавство / за ред. Т. Філіпенко. Київ : Генеза, 2018. 336 с.

9. Скакун О. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ : Правова єдність, 2011. 524 с.

10. Штанько А. Правосвідомість та її роль у формуванні правової поведінки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 43. С. 144–152.

Maksym Lohvynenko. Concept and components of legal behavior

Today we can speak with confidence about the final choice of Ukraine's strategy towards independence and the rule of law. Democratic and humanistic international standards were taken as the goal. And since the process of state formation is continuous, the national institutions, the system of state self-government, the structure and formation of domestic law are constantly being improved. All this is to ensure the maximum satisfaction of the needs of society, but this process is two-way. Thus, each person must strictly adhere to certain rules of conduct in society, so that the state can coordinate and improve living conditions. Such purposeful behavior can have extremely different goals, motives and interests, as well as different consequences, but in any case is aimed at meeting the needs and desires of each person in the field of public relations.

In modern society, people's behavior can be varied. The main forms of legal behavior include lawful and unlawful. Legitimate behavior has significant social significance and is socially desirable.

As you know, human legal behavior can be realized not only in compliance with legal norms and legislation, provide certain motives, interests and be characterized by an appropriate level of responsibility because of which it can be called delinquent, i.e. illegal, which violates legal requirements and may have characteristics such as guilt., harmfulness, illegality. Such behavior remains outside the scope of legal regulation and has quite negative consequences.

That is why today the problem of conscious and internally motivated legal behavior is quite acute, which has a conscious-volitional content, is the basis of individual understanding of legal norms and principles, which will be based on legal values and norms, provides some knowledge and positive attitude to law and implementation in the form of a certain socially useful activity and social desirability.

Thus, the definition of the main characteristics and components of legal behavior has legal and social significance, as well as its observance in a legal society.

Key words: social norms, behavior, legal consciousness, society, standards.